YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kuudes jaosto)

10 päivänä helmikuuta 2000 *

Yhdistetyissä asioissa C-234/96 ja C-235/96,

jotka Landesarbeitsgericht Hamburg (Saksa) on saattanut EY:n perustamissopimuksen 177 artiklan (josta on tullut EY 234 artikla) nojalla yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi saadakseen tässä kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevissa asioissa

Deutsche Telekom AG

vastaan

Agnes Vick (C-234/96) ja

Ute Conze (C-235/96)

ennakkoratkaisun EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan (EY:n perustamissopimuksen 117—120 artikla on korvattu EY 136—143 artiklalla) sekä EY:n perustamissopimuksen liitteenä olevan, Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 119 artiklasta tehdyn pöytäkirjan tulkinnasta,

* Oikeudenkäyntikieli: saksa.

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto),

toimien kokoonpanossa: toisen jaoston puheenjohtaja R. Schintgen (esittelevä tuomari), joka hoitaa kuudennen jaoston puheenjohtajan tehtäviä, sekä tuomarit G. Hirsch ja H. Ragnemalm,

julkisasiamies: G. Cosmas,
kirjaaja: johtava hallintovirkamies H. A. Rühl,

ottaen huomioon kirjalliset huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

— Deutsche Telekom AG, edustajanaan asianajaja G. Engelbrecht, Hampuri,

— A. Vick, edustajanaan asianajaja K. Neumann-Silkow, Wedel,

— Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään oikeudellisen yksikön virkamiehet P. Hillenkamp ja M. Wolfcarius, avustajinaan asianajaja K. Bertelsmann, Hampuri,

ottaen huomioon suullista käsittelyä varten laaditun kertomuksen,

kuultuaan Deutsche Telekom AG:n ja komission 1.7.1998 pidetyssä istunnossa esittämät suulliset huomautukset,

kuultuaan julkisasiamiehen 8.10.1998 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Landesarbeitsgericht Hamburg on esittänyt yhteisöjen tuomioistuimelle 12.12.1995 tekemillään kahdella päätöksellä, jotka ovat saapuneet yhteisöjen tuomioistuimeen 9.7.1996, EY:n perustamissopimuksen 177 artiklan (josta on tullut EY 234 artikla) nojalla kaksi ennakkoratkaisukysymystä EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan (EY:n perustamissopimuksen 117—120 artikla on korvattu EY 136—143 artiklalla) sekä EY:n perustamissopimuksen liitteenä olevan, Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 119 artiklasta tehdyn pöytäkirjan (jäljempänä pöytäkirja) tulkinnasta.

2 Nämä kysymykset on esitetty kahdessa asiassa, joista ensimmäisessä asianosaisina ovat Deutsche Telekom AG (jäljempänä Deutsche Telekom), aiemmalta nimeltään Deutche Bundespost Telekom, ja Agnes Vick (asia C-234/96) ja toisessa Deutsche Telekom ja Ute Conze (asia C-235/96) ja jotka koskevat ammatilliseen lisäeläkejärjestelmään kuulumisen edellytyksiä ja kyseisen järjestelmän perusteella maksettavan eläkkeen saamisedellytyksiä.

Asiaa koskevat kansalliset oikeussäännöt

3 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschlandin (Saksan liittotasavallan perustuslaki; jäljempänä perustuslaki) 3 §:n 1—3 momentissa säädetään seuraavaa:

"1. Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

2. Miehillä ja naisilla on yhtäläiset oikeudet. Valtio kannustaa miesten ja naisten yhtäläisten oikeuksien toteutumista käytännössä ja edistää olemassa olevien epäkohtien poistamista.

3. Ketään ei saa syrjiä tai suosia hänen sukupuolensa, syntyperänsä, rotunsa, kielensä, isänmaansa ja alkuperänsä, vakaumuksensa tai uskonnollisten ja poliittisten mielipiteidensä perusteella. Ketään ei saa syrjiä hänen vammansa perusteella."

4 Gesetz über die Gleichbehandlung von Männern und Frauen am Arbeitsplatzin (vuoden 1980 laki naisten ja miesten tasa-arvoisesta kohtelusta työpaikalla) 1 §:llä Bürgerliches Gesetzbuchin (Saksan siviililaki) 612 §:ään lisättiin 3 momentti, jossa säädetään seuraavaa:

"Työsuhteessa ei voida sopia, että samasta tai samanarvoisesta työstä maksettava palkka on työntekijän sukupuolen perusteella pienempi kuin vastakkaiselle

sukupuolelle maksettava palkka. Pienempää palkkaa koskevaa sopimusta ei voida perustella sillä, että työntekijään sovelletaan erityisiä suojasääntöjä hänen sukupuolensa perusteella — — ."

5 Vuonna 1985 annettiin Gesetz über arbeitsrechtliche Vorschriften zur Beschäftigungsförderung (työoikeudellisia säännöksiä sisältävä, työllisyyden edistämiseksi annettu laki; jäljempänä BeschFG), jonka 2—6 §:ssä säädetään osa-aikatyöstä. Lain 2 §:n 1 momentissa kielletään työnantajaa kohtelemasta osa-aikaista työntekijää eri tavalla kuin kokoaikaisia työntekijöitä, ellei erilaista kohtelua voida perustella objektiivisilla syillä. Lain 6 §:ssä säädetään kuitenkin, että lain kyseisen jakson säännöksistä voidaan työntekijöiden haitaksikin poiketa työehtosopimuksella.

6 Tarifvertrag für Arbeiter der Deutschen Bundespostin (Deutsche Bundespostin työntekijöitä koskeva työehtosopimus) 24 kohdan mukaan työntekijöiden on kuuluttava Versorgungsanstalt der Deutschen Bundespostiin (Deutsche Bundespostin eläkekassa; jäljempänä VAP) Tarifvertrag über die Versorgung der Arbeitnehmer der Deutschen Bundespostin (Deutsche Bundespostin työntekijöiden eläkkeitä koskeva työehtosopimus; jäljempänä eläkkeitä koskeva työehtosopimus) voimassa olevassa versiossa määrättyjen edellytysten mukaisesti.

7 Eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen 3 kohdassa määrättiin 31.12.1987 saakka seuraavaa:

"Työntekijän on kuuluttava VAP:iin sen sääntöjen ja niitä täydentävien määräysten mukaisesti, jos — — työntekijän työsopimuksessa sovittu keski-

määräinen viikottainen työaika on vähintään puolet vastaavaa työtä tekevän kokoaikaisen työntekijän säännöllisestä viikottaisesta työajasta — — ".

8 Tätä kohtaa muutettiin siten, että siinä määrättiin 1.1.1988 alkaen seuraavaa:

"Työntekijän on kuuluttava VAP:iin sen sääntöjen ja niitä täydentävien määräysten mukaisesti, jos — — työntekijän työsopimuksessa sovittu keskimääräinen viikottainen työaika on vähintään 18 tuntia".

9 Eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen 3 kohtaa muutettiin 22.9.1992 päivätyllä työehtosopimuksella uudelleen takautuvasti 1.4.1991 lähtien, ja siinä määrätään nyt seuraavaa:

"Työntekijän on kuuluttava VAP:iin sen sääntöjen ja niitä täydentävien määräysten mukaisesti, jos — — hänet on palkattu työhön, jota ei voida pitää Sozialgesetzbuchin [sosiaaliturvalaki] IV osan 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuna vähäisenä työnä".

Kansallisen tuomioistuimen käsiteltävinä olevat asiat

10 Vick oli Deutsche Bundespost Telekomin palveluksessa osa-aikaisena työntekijänä ja hänen viikottainen työaikansa oli ensin 24 tuntia 1.7.1971—30.9.1972, minkä jälkeen se oli 16 tuntia 1.10.1972 alkaen 30.6.1991 saakka, jolloin hän jäi eläkkeelle. Hän on saanut 1.7.1991 alkaen vanhuuseläkettä lakisääteisestä järjestelmästä.

11 Vick kuului VAP:iin 1.7.1971—30.9.1972. Hänen viikottaisen työaikansa vähennyttyä 1.10.1972 hänet erotettiin kyseisestä järjestelmästä ja hänelle palautettiin ne maksuosuudet, jotka hän oli maksanut VAP:iin.

12 Conze oli Deutsche Bundespost Telekomin palveluksessa osa-aikaisena työntekijänä ja hänen viikottainen työaikansa oli ensin 24 tuntia 13.9.1971—30.4.1972, minkä jälkeen se on ollut 1.5.1972 alkaen 16 tuntia. Hän työskentelee edelleenkin Deutsche Telekomin palveluksessa.

13 Conze kuului VAP:iin 13.9.1971—30.4.1972. Hänen viikottaisen työaikansa vähennyttyä 1.5.1972 hänet erotettiin järjestelmästä. Sen jälkeen, kun eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen 3 kohdan muutos tuli voimaan 1.4.1991, hän on uudestaan kuulunut VAP:iin tästä päivämäärästä lähtien.

14 Vick nosti Arbeitsgericht Hamburgissa kanteen, jossa hän vaati, että Deutsche Telekom velvoitettaisiin maksamaan hänelle 1.7.1991 alkaen lisäeläkettä määrän, joka vastaa sitä määrää, jonka hän olisi saanut, jos hän olisi kuulunut VAP:iin 1.7.1971 lähtien, sekä siihen liittyviä korkoja. Myös Conze haastoi Deutsche Telekomin Arbeitsgericht Hamburgiin ja vaati, että hänen katsottaisiin olevan tilanteessa, jossa hän olisi lisäeläkettä koskevan oikeuden suhteen, jos hän olisi kuulunut VAP:iin 1.1.1983—31.3.1991.

15 Molemmat väittivät, että lisäeläkkeen saamista koskevan oikeuden epääminen sellaisilta työntekijöiltä, joiden viikottainen työaika on vähemmän kuin 18 tuntia, merkitsee perustamissopimuksen 119 artiklassa, Saksan perustuslain 3 §:ssä ja BeschFG:n 2 §:n 1 momentissa kiellettyä syrjintää.

16 Deutsche Telekom vaati edellä mainittujen vaatimusten hylkäämistä ja esitti muun muassa, että Vickin ja Conzen vaatimat oikeudet voitaisiin enintään myöntää heille vasta 17.5.1990 lähtien eli siitä päivästä lähtien, jona asiassa C-262/88, Barber, annettu tuomio (Kok. 1990, s. I-1889; Kok. Ep. X, s. 425) julistettiin.

17 Arbeitsgericht Hamburg hyväksyi 7.12.1993 antamassaan tuomiossa kaikki Vickin vaatimukset ja 21.3.1995 antamassaan tuomiossa kaikki Conzen vaatimukset. Jälkimmäisessä tuomiossa kyseinen tuomioistuin totesi, että tähän ratkaisuun oli päädyttävä jo yksinomaan Saksan perustuslain 3 §:n 1 momentin perusteella ja että näin ollen perustamissopimuksen 119 artiklan ajallisten vaikutusten rajoittamisella ei Bundesarbeitsgerichtin oikeuskäytännön mukaisesti ollut merkitystä asian kannalta.

18 Deutsche Telekom haki näihin tuomioihin muutosta Landesarbeitsgericht Hamburgilta ja väitti muun muassa, että pöytäkirja on ensisijainen Saksan perustuslain 3 §:ään nähden ja että tämän johdosta perustamissopimuksen 119 artiklan ajallisten vaikutusten rajoittamisen on pädettävä kaikissa niissä tapauksissa, joissa ammatillisissa sosiaaliturvajärjestelmissä esiintyy sukupuoleen perustuvaa syrjintää.

19 Vick ja Conze vastasivat tähän todeten, että oikeudet yrityskohtaiseen eläkkeeseen, jota he vaativat, perustuvat työoikeuden yleiseen tasa-arvoisen kohtelun periaatteeseen ja BeschFG:n 2 §:n 1 momenttiin. Perustamissopimuksen 119 artiklan ajallisten vaikutusten rajoitus koskee Vickin ja Conzen mukaan näin ollen toista oikeusperustetta kuin niitä, joihin he perustavat vaatimuksensa, eikä se, että tasa-arvoista kohtelua koskeviin säännöksiin ei voida vedota, ole ristiriidassa kyseisen rajoituksen kanssa.

20 Landesarbeitsgericht Hamburgissa pidetyssä suullisessa käsittelyssä kaikki asianosaiset myönsivät, että yrityskohtaista lisäeläkettä koskevan oikeuden epääminen sellaisilta työntekijöiltä, joiden työaika oli tiettyä tuntimäärää pienempi, merkitsi perustamissopimuksen 119 artiklassa tarkoitettua sukupuoleen perustuvaa välillistä syrjintää. Tämän oikeuden epääminen on asianosaisten mukaan koskenut olennaisesti suurempaa prosenttiosuutta naisista kuin miehistä eikä sitä ole perusteltu millään objektiivisella syyllä.

Ennakkoratkaisukysymykset

21 Landesarbeitsgericht Hamburg katsoo Bundesarbeitsgerichtin oikeuskäytännön mukaisesti, että osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen yrityskohtaisen eläkejärjestelmän ulkopuolelle ei merkitse pelkästään perustamissopimuksen 119 artiklan rikkomista, vaan että se merkitsee kansallisten säännösten kannalta myös osa-aikaisten työntekijöiden laitonta syrjintää. Sisäisessä oikeudessa ei kyseisen tuomioistuimen mukaan rajoiteta millään tavalla ajallisesti mahdollisuutta vedota asiaa koskeviin kansallisiin säännöksiin, mutta on epäselvää, koskeeko pöytäkirjassa vahvistettu takautumiskieltoa koskeva sääntö kansalliseen lakiin perustuvia oikeuksia.

22 Tältä osin ennakkoratkaisupyynnön esittänyt tuomioistuin katsoo, että perustamissopimuksen 119 artiklalla ei ole tarkoitus määrätä osa-aikaisten työn-

tekijöiden kuulumisesta yrityskohtaisiin eläkejärjestelmiin vaan sillä on tarkoitus poistaa sukupuoleen perustuva syrjintä palkkauksessa. Näin ollen jopa silloin, kun osa-aikaisten työntekijöiden syrjintä merkitsee myös perustamissopimuksen 119 artiklan rikkomista, pöytäkirjalle ei voida antaa etusijaa sellaisiin kansallisiin säännöksiin nähden, joilla kielletään muu kuin sukupuoleen perustuva syrjintä.

23 Koska perustamissopimuksen 119 artiklan ajallisten vaikutusten rajoittamista koskeva peruste ei vaikuta ilmeisen perusteettomalta, Landesarbeitsgericht Hamburg on kuitenkin päättänyt lykätä asian ratkaisua ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle näissä kummassakin asiassa seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

"1. Onko EY:n perustamissopimuksen 119 artiklalla, toisella Barber-pöytäkirjalla ja niitä koskevalla Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöllä primaarisena yhteisön oikeutena etusija Saksan liittotasavallassa voimassa oleviin perustuslakiin (perustuslain 3 §) ja tavallisiin oikeusnormeihin (Beschäftigungsförderungsgesetzin 2 §:n 1 momentti ja työoikeuden yleinen tasa-arvoisen kohtelun periaate) nähden siten, että silloin, kun ne tosiseikkoja koskevat edellytykset täyttyvät, joiden täyttyessä voidaan vedota EY:n perustamissopimuksen 119 artiklaan yrityskohtaisessa eläkejärjestelmässä esiintyvän sukupuoleen perustuvan sellaisen välillisen syrjinnän johdosta, joka aiheutuu siitä, että osa-aikaisia työntekijöitä kohdellaan epäedullisemmin, kansallisten perustuslain säännösten tai tavallisten oikeusnormien perusteella voidaan vaatia etuuksia vain niiden samojen rajoittavien edellytysten täyttyessä, joita sovelletaan silloin, kun esitetään yhteisön oikeuden mukainen vaatimus kilpailevana oikeusperustana olevan EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan nojalla, siten, että vain kansalliseen oikeuteen perustuvasta oikeudellisesta arvioinnista poiketen etuuksia myönnetään kansallisten säännösten perusteella vain päivämäärän 17.5.1990 jälkeisiltä työskentelykausilta, ellei muuta johdu sellaisten työntekijöiden hyväksi säädetystä poikkeuksesta, jotka ovat ennen tätä päivämäärää nostaneet kanteen tai esittäneet vastaavan vaatimuksen sovellettavan kansallisen oikeuden mukaisesti?

2. Päteekö edelliseen kysymykseen annettava vastaus myös silloin, kun kilpailevan kansallisen oikeusperustan nojalla tasa-arvoista kohtelua voidaan vaatia pelkästään siksi, että osa-aikatyötä tekeviä syrjitään, jota ei voida objektiivisesti perustella, ilman, että asiaan vaikuttaisi se, onko kyse sukupuoleen perustuvasta välillisestä syrjinnästä siten, että suhteellisesti suurempaa osuutta naispuolisista työntekijöistä kohdellaan huonommin?"

24 Yhteisöjen tuomioistuimen puheenjohtajan 25.9.1996 antamalla määräyksellä nämä kaksi asiaa yhdistettiin kirjallista ja suullista käsittelyä varten sekä tuomion antamista varten.

Pyyntö suullisen käsittelyn uudelleenaloittamisesta

25 Deutsche Telekom pyysi 10.11.1998 päivätyllä kirjeellään, että suullinen käsittely aloitettaisiin uudelleen. Se esitti, että julkisasiamiehen ratkaisuehdotus oli esitetty määräysten vastaisesti, sillä sen ratkaisuosa oli luettu viidennen jaoston istunnossa eikä tämän asian ratkaisevan kuudennen jaoston istunnossa. Deutsche Telekom vaati, että se voisi esittää pyynnön mukaisesti uudelleen aloitetussa käsittelyssä huomautuksia ratkaisuehdotuksen sisällöstä erityisesti Bundesverfassungsgerichtin 5.8.1998 eli tässä asiassa pidetyn istunnon jälkeen antaman määräyksen valossa. Deutsche Telekomin mukaan sen myöntämättä jättäminen, että julkisasiamiehen ratkaisuehdotuksen tultua esitetyksi, mikä yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 59 artiklan 2 kohdan mukaan päättää suullisen käsittelyn, suullinen käsittely voitaisiin poikkeuksellisesti aloittaa uudelleen, jotta asianosaiset voisivat vedota tosiseikkojen esittelyssä tai oikeudellisessa arvioinnissa mahdollisesti oleviin ilmeisiin virheisiin tai puutteisiin tai jopa vastata julkisasiamiehen ratkaisuehdotuksiin, voi merkitä ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn eurooppalaisen yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus) 6 artiklassa tarkoitetun, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan oikeuden loukkaamista.

26 Tältä osin on todettava, että tässä asiassa esitetyn ratkaisuehdotuksen esittämistapa ei ole merkinnyt minkään yhteisöjen tuomioistuimessa sovellettavan säännön rikkomista eikä minkään kansallisessa tuomioistuimessa käsiteltävänä olevan asian asianosaisille myönnetyn oikeuden rikkomista.

27 Kuudennen jaoston tuomarit, jotka ratkaisevat tämän asian, ovat saaneet tutustua julkisasiamiehen ratkaisuehdotukseen sen tultua toimitetuksi yhteisöjen tuomioistuimen kirjaamoon, ja ratkaisuehdotuksen julkistaminen on varmistettu muun muassa siten, että sen ratkaisuosa on luettu istunnossa ja ratkaisuehdotus on toimitettu kirjaamoon.

28 Yhteisöjen tuomioistuimen asiassa C-17/98, Emesa Sugar, 4.2.2000 antamasta tuomiosta (Kok. s. I-665, 18 kohta) ilmenee, että juuri ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan ja sen oikeuden taustalla olevan päämäärän perusteella, joka jokaisella henkilöllä, jota asia koskee, on tässä määräyksessä tarkoitettuun kontradiktoriseen menettelyyn ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, yhteisöjen tuomioistuin voi omasta aloitteestaan tai julkisasiamiehen ehdotuksesta tai myös asianosaisten pyynnöstä määrätä työjärjestyksensä 61 artiklan mukaan suullisen käsittelyn aloitettavaksi uudelleen, jos se katsoo, että sillä ei ole riittävästi tietoa asiasta tai että asia olisi ratkaistava sellaisen väitteen perusteella, josta asianosaiset eivät ole keskustelleet.

29 Nyt käsiteltävänä olevassa tapauksessa yhteisöjen tuomioistuin katsoo julkisasiamiestä kuultuaan, että Deutsche Telekomin pyynnöstä ei ilmene mitään seikkaa, jonka perusteella suullisen käsittelyn uudelleen aloittaminen vaikuttaisi hyödylliseltä tai tarpeelliselta.

30 Deutsche Telekomin pyyntö on näin ollen hylättävä.

Ensimmäinen ennakkoratkaisukysymys

31 Ensimmäisen kysymyksen ensimmäisessä osassa kansallinen tuomioistuin kysyy lähinnä sitä, ovatko kansalliset säännökset, joissa todetaan tasa-arvoisen kohtelun periaate, jonka perusteella pääasioissa kyseessä olevien olosuhteiden kaltaisissa olosuhteissa kaikilla osa-aikaisilla työntekijöillä on oikeus kuulua takautuvasti ammatilliseen eläkejärjestelmään ja saada kyseisestä järjestelmästä eläkettä, ristiriidassa sellaisen ajallisen rajoituksen kanssa, joka koskee mahdollisuutta vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen. Jos vastaus tähän on myöntävä, kansallinen tuomioistuin kysyy tämän saman kysymyksen jälkimmäisessä osassa, onko kansallisen tuomioistuimen, jonka on sovellettava toimivaltansa asettamissa rajoissa yhteisön oikeuden määräyksiä ja säännöksiä, velvollisuutena taata näiden oikeusnormien täysimääräinen vaikutus jättämällä tarvittaessa soveltamatta niiden kanssa ristiriitaisia kansallisen lainsäädännön säännöksiä.

Ensimmäisen kysymyksen ensimmäinen osa

32 Aluksi on muistettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kansallisessa tuomioistuimessa kyseessä olevan kaltainen eläkejärjestelmä, jonka perusteella myönnettävä eläke pääasiallisesti määräytyy asianomaisen henkilön tekemän työn perusteella, liittyy kyseisen henkilön palkkaukseen ja kuuluu perustamissopimuksen 119 artiklan soveltamisalaan (ks. vastaavasti mm. asia 170/84, Bilka, tuomio 13.5.1986, Kok. 1986, s. 1607, 22 kohta; Kok. Ep. VIII, s. 607; em. asia Barber, tuomion 28 kohta ja asia C-7/93, Beune, tuomio 28.9.1994, Kok. 1994, s. I-4471, 46 kohta). Osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen tällaisen eläkejärjestelmän ulkopuolelle voi näin ollen olla 119 artiklan vastaista (ks. vastaavasti em. asia Bilka, tuomion 29 kohta).

33 Perustamissopimuksen 119 artiklan ajallisten vaikutusten rajoituksen osalta on muistettava, että asiassa 43/75, Defrenne II, 8.4.1976 antamassaan tuomiossa (Kok. 1976, s. 455, 40 kohta; Kok. Ep. II, s. 63) yhteisöjen tuomioistuin totesi, että perustamissopimuksen 119 artiklassa ilmaistuun samapalkkaisuusperiaatteeseen voidaan vedota kansallisissa tuomioistuimissa, joilla on velvollisuus suojata tästä määräyksestä yksityisille johtuvia oikeuksia. Kyseisen tuomion 74 ja 75 kohdassa yhteisöjen tuomioistuin kuitenkin täsmensi, että oikeusvarmuutta koskevien pakottavien näkökohtien, jotka johtuvat kaikista kysymyksessä olevista julkisista ja yksityisistä eduista, johdosta 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen ei voida vedota kyseisen tuomion antamispäivää eli 8.4.1976 edeltävien kausien palkkausta koskevien vaatimusten tueksi paitsi niiden työntekijöiden osalta, jotka ovat tätä päivämäärää aikaisemmin nostaneet kanteen tai esittäneet vastaavan vaatimuksen.

34 Ammatillisten eläkejärjestelmien osalta yhteisöjen tuomioistuin totesi edellä mainitussa asiassa Barber antamansa tuomion 44 ja 45 kohdassa, että oikeusvarmuutta koskevien pakottavien näkökohtien johdosta perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen ei voida vedota eikä sen nojalla voida vaatia kyseisen tuomion julistamispäivää eli päivämäärää 17.5.1990 aikaisemmasta ajankohdasta lähtien oikeutta eläkkeeseen paitsi kun on kyse henkilöistä, jotka ovat tätä päivämäärää aikaisemmin nostaneet kanteen tai esittäneet vastaavan vaatimuksen.

35 Kuten yhteisöjen tuomioistuin täsmensi asiassa C-109/91, Ten Oever, 6.10.1993 antamassaan tuomiossa (Kok. 1993, s. I-4879, 20 kohta), edellä mainitussa asiassa Barber annetun tuomion nojalla perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen voidaan vedota ja sen perusteella vaatia tasaarvoista kohtelua ammatillisen eläkkeen osalta ainoastaan sellaisten etuuksien ollessa kysymyksessä, jotka maksetaan 17.5.1990 jälkeisten työskentelykausien perusteella, paitsi jos on kyse työntekijöistä tai heidän jälkeensä etuuteen oikeutetuista, jotka ovat ennen tätä ajankohtaa nostaneet kanteen tai esittäneet vastaavan vaatimuksen asiaan sovellettavan kansallisen lainsäädännön mukaisesti.

36 Tämä rajoitus mainitaan myös pöytäkirjassa, jonka mukaan sovellettaessa 119 artiklaa korvauksena ei pidetä ammatillisen sosiaaliturvajärjestelmän mukaisia etuuksia, jos ja sikäli kuin niiden voidaan osoittaa olevan 17.5.1990 edeltävältä työskentelykaudelta, paitsi kun on kyse työntekijöistä tai heidän jäl-

keensä etuuteen oikeutetuista, jotka ovat ennen tätä ajankohtaa panneet vireille oikeudenkäynnin tai esittäneet vastaavan vaatimuksen asiaan sovellettavan kansallisen lainsäädännön mukaisesti.

37 Asiassa C-57/93, Vroege, 28.9.1994 annetusta tuomiosta (Kok. 1994, s. I-4541, 20—27 kohta), asiassa C-128/93, Fisscher, 28.9.1994 annetusta tuomiosta (Kok. 1994, s. I-4583, 17—24 kohta) ja asiassa C-246/96, Magorrian ja Cunningham, 11.12.1997 annetusta tuomiosta (Kok. 1997, s. I-7153, 27—35 kohta) ilmenee kuitenkin, että sekä edellä mainitussa asiassa Barber annetusta tuomiosta että pöytäkirjasta seuraava perustamissopimuksen 119 artiklan ajallisten vaikutusten rajoitus koskee ainoastaan sellaisia syrjintätilanteita, jotka työnantajien ja eläkejärjestelmien taholta on voitu kohtuudella olettaa sallituiksi siksi, että ne perustuvat yhteisön oikeudessa säädettyihin, ammatillisia eläkejärjestelmiä koskeviin siirtymävaiheen poikkeusjärjestelyihin (asia C-435/93, Dietz, tuomio 24.10.1996, Kok. 1996, s. I-5223, 19 kohta).

38 Oikeudesta kuulua ammatillisiin eläkejärjestelmiin yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että ei ole mitään syytä olettaa, että kysymyksessä olevat työelämän tahot olisivat voineet olla tietämättömiä 119 artiklan sovellettavuudesta (em. asia Magorrian ja Cunningham, tuomion 28 kohta).

39 Edellä mainitussa asiassa Bilka annetusta tuomiosta lähtien on nimittäin ollut selvää, että sukupuoleen perustuva syrjintä tällaista oikeutta myönnettäessä on vastoin perustamissopimuksen 119 artiklaa (em. asia Vroege, tuomion 29 kohta; em. asia Fisscher, tuomion 26 kohta; em. asia Dietz, tuomion 20 kohta ja em. asia Magorrian ja Cunningham, tuomion 29 kohta).

40 Koska edellä mainitussa asiassa Bilka annetussa tuomiossa ei rajoitettu tuomion ajallisia vaikutuksia, 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen voidaan

vedota taannehtivasti tasa-arvoisen kohtelun saamiseksi ammatillisiin eläkejärjestelmiin kuulumisen osalta siten, että taannehtivuus ulottuu 8.4.1976 asti eli siihen päivään, kun edellä mainitussa asiassa Defrenne II annettiin tuomio, jossa ensimmäisen kerran todettiin mainitulla artiklalla olevan välittömiä oikeusvaikutuksia (em. asia Dietz, tuomion 21 kohta ja em. asia Magorrian ja Cunningham, tuomion 30 kohta).

41 On muistettava, että edellä mainitussa asiassa Dietz annetun tuomion 23 kohdassa ja edellä mainitussa asiassa Magorrian ja Cunningham annetun tuomion 33 kohdassa yhteisöjen tuomioistuin täsmensi jo, että työntekijän kannalta järjestelmään kuuluminen olisi merkityksetöntä, jos hänellä ei olisi järjestelmään kuulumisen perusteella oikeutta saada kyseisen järjestelmän mukaisia etuuksia. Yhteisöjen tuomioistuin katsoi näin ollen, että oikeus saada ammatillisen eläkejärjestelmän mukaista eläkettä liittyy erottamattomasti oikeuteen kuulua tällaiseen järjestelmään. Yhteisöjen tuomioistuin lisäsi kuitenkin, että vaikka työntekijä voi vaatia, että hänen katsotaan kuuluvan taannehtivasti ammatilliseen eläkejärjestelmään, hän ei kuitenkaan voi välttyä maksamasta vakuutusmaksuja näiltä vakuutuskausilta (em. asia Fisscher, tuomion 37 kohta ja em. asia Dietz, tuomion 34 kohta).

42 Edellä esitetystä seuraa, että ainoa ajallinen rajoitus, joka koskee mahdollisuutta vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen pääasioissa kyseessä olevan kaltaiseen ammatilliseen eläkejärjestelmään kuulumisen ja sen perusteella maksettavan eläkkeen osalta, on edellä mainitussa asiassa Defrenne II annetusta tuomiosta seuraava rajoitus.

43 Sen osalta, onko päivämäärää 8.4.1976, jolloin julistettiin asiassa Defrenne II annettu tuomio, edeltävien palveluskausien kansallisten säännösten nojalla tapahtuva huomioon ottaminen ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, on ensiksi huomattava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan (ks. erityisesti asia 61/79, Denkavit italiana, tuomio 27.3.1980, Kok. 1980, s. 1205, 16 ja 17 kohta; Kok. Ep. V, s. 149 ja yhdistetyt asiat 66/79, 127/79 ja 128/79, Salumi ym., tuomio 27.3.1980, Kok. 1980, s. 1237, 9 ja 10 kohta; Kok. Ep. V, s. 165) tul-

kinnalla, jonka yhteisöjen tuomioistuin 177 artiklassa sille annettua toimivaltaa käyttäen antaa yhteisön oikeussäännölle, selvennetään ja täsmennetään tarvittaessa kyseisen oikeussäännön merkitystä ja ulottuvuutta niin, että yhteisöjen tuomioistuimen tulkinnasta ilmenee, miten tätä oikeussääntöä täytyy tai olisi täytynyt tulkita ja soveltaa sen voimaantulosta lähtien. Yhteisöjen tuomioistuin voi vain poikkeustapauksissa, kuten se on todennut edellä mainitussa asiassa Defrenne II antamassaan tuomiossa, todeta yhteisön oikeusjärjestykseen kuuluvaa oikeusvarmuuden yleistä periaatetta soveltaen ja ottaen huomioon ne vakavat häiriöt, joita sen antama tuomio voisi vilpittömässä mielessä perustetuille oikeussuhteille takautuvasti aiheuttaa, rajoittaa asianomaisten henkilöiden mahdollisuutta vedota näin tulkittuun oikeussääntöön näiden oikeussuhteiden riitauttamiseksi.

44 Yhteisöjen tuomioistuin totesi edellä mainitussa asiassa Defrenne II antamansa tuomion 65 kohdassa, että vanhojen jäsenvaltioiden, joihin Saksan liittotasavalta kuuluu, piti huolehtia perustamissopimuksen 119 artiklan täysimääräisestä soveltamisesta toisen siirtymävaiheen alusta eli 1.1.1962 alkaen. Lisäksi kyseisen tuomion 68 kohdasta ilmenee, että niilläkin aloilla, joilla 119 artiklalla ei ole välitöntä oikeusvaikutusta, sen täytäntöönpanemiseksi voidaan tarvittaessa antaa sekä yhteisön säännöksiä että kansallisia säännöksiä.

45 Päättäessään edellä mainitussa asiassa Defrenne II rajoittaa ajallisesti mahdollisuutta vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen yhteisöjen tuomioistuin katsoi, että useiden jäsenvaltioiden käyttäytymisen ja komission useita kertoja asianomaisille tiedoksi saattamien kannanottojen vuoksi oli poikkeuksellisesti otettava huomioon se, että ne, joita asia koski, oli saatu pitämään pitkän aikaa yllä käytäntöä, joka oli 119 artiklan vastainen, mutta jota ei vielä ollut kielletty kansallisessa lainsäädännössä (em. asia Defrenne II, tuomion 72 kohta).

46 Edellä esitetystä seuraa, että sillä, että mahdollisuutta vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen on rajattu, ei ole

missään tapauksessa pyritty poistamaan niiden työntekijöiden, joita asia koskee, mahdollisuutta vedota tasa-arvoperiaatteen sisältäviin kansallisiin säännöksiin.

47 Kansallisilla säännöksillä, joilla pyritään varmistamaan miespuolisten ja naispuolisten työntekijöiden samapalkkaisuusperiaatteen soveltaminen, nimittäin myötävaikutetaan perustamissopimuksen 119 artiklan täytäntöönpanoon vanhoille jäsenvaltioille 1.1.1962 lähtien kuuluvien velvoitteiden mukaisesti.

48 Yhteisöjen oikeusjärjestykseen kuuluvaa oikeusvarmuusperiaatetta, jonka johdosta yhteisöjen tuomioistuin voi poikkeuksellisesti joutua rajoittamaan mahdollisuutta vedota tulkitsemaansa säännökseen, ei voida tällaisessa tapauksessa soveltaa, eikä sellaisten kansallisten säännösten soveltaminen, joilla varmistetaan yhteisön oikeuden mukainen tulos, ole ristiriidassa tämän periaatteen kanssa.

49 Tältä osin ei ole merkitystä sillä, että kyseisiä kansallisia säännöksiä on tulkittu perustamissopimuksen 119 artiklan mukaisesti vasta edellä mainitussa asiassa Defrenne II annetun tuomion julistamispäivästä lähtien, sillä tätä tulkintaa voidaan tarvittaessa soveltaa tilanteisiin, jotka olivat syntyneet tai jotka oli perustettu ennen tätä päivämäärää. Yhteisöjen tuomioistuimen tehtävänä ei nimittäin ole lausua kansallisten sääntöjen ajallisesta soveltamisesta.

50 Ensimmäisen kysymyksen ensimmäiseen osaan on näin ollen vastattava, että sellaiset kansalliset säännökset, joissa todetaan tasa-arvoperiaate, jonka mukaan pääasioissa kyseessä olevien olosuhteiden kaltaisissa olosuhteissa kaikilla osa-aikaisilla työntekijöillä on oikeus kuulua takautuvasti ammatilliseen eläkejärjestelmään ja saada eläkettä tästä järjestelmästä, eivät ole ristiriidassa edellä mainitussa asiassa Defrenne II annetusta tuomiosta seuraavan sellaisen ajallisen rajoituksen kanssa, joka koskee mahdollisuutta vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen.

Ensimmäisen kysymyksen jälkimmäinen osa

51 Ensimmäisen kysymyksen ensimmäiseen osaan annettu vastaus huomioon ottaen tämän saman kysymyksen jälkimmäiseen osaan ei ole tarpeen vastata.

Toinen kysymys

52 Toisella kysymyksellään kansallinen tuomioistuin kysyy lähinnä, onko sillä, että asianomaisissa kansallisissa säännöksissä kielletään työntekijöiden kaikkinainen syrjintä sen perusteella, että he työskentelevät osa-aikaisesti, eikä heidän sukupuolensa perusteella, merkitystä ensimmäiseen kysymykseen annettavan vastauksen kannalta.

53 Tältä osin riittää, kun todetaan, että säännöksillä, joissa kielletään muut syrjinnän muodot, voidaan tietyissä tilanteissa myötävaikuttaa miespuolisten ja naispuolisten työntekijöiden samapalkkaisuusperiaatteen soveltamisen varmistamiseen jäsenvaltioille kuuluvien velvoitteiden mukaisesti.

54 Näin on erityisesti silloin, kun kansallisissa säännöksissä kielletään syrjimästä palkkauksen osalta osa-aikaisia työntekijöitä, jotka muodostavat yhden sellaisen työntekijöiden ryhmän, jossa naispuolisten työntekijöiden prosentuaalinen osuus on usein suurempi kuin miespuolisten työntekijöiden osuus.

55 Ottaen huomioon ensimmäiseen kysymykseen annettu vastaus se seikka, että asianomaiset kansalliset säännökset perustuvat syrjinnän muiden muotojen kieltämiseen, ei varsinkaan voi johtaa kyseisten säännösten soveltamisen ajalliseen rajoittamiseen yksinomaan sillä perusteella, että edellä mainitussa asiassa Defrenne II annetussa tuomiossa rajoitettiin ajallisesti mahdollisuutta vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen.

56 Toiseen kysymykseen on näin ollen vastattava, että sillä seikalla, että asianomaisilla kansallisilla säännöksillä, joissa kielletään työntekijöiden kaikkinainen syrjintä sen perusteella, että he työskentelevät osa-aikaisesti, eikä heidän sukupuolensa perusteella, ei ole merkitystä ensimmäisen kysymyksen vastauksen kannalta.

Oikeudenkäyntikulut

57 Yhteisöjen tuomioistuimelle huomautuksensa esittäneelle komissiolle aiheutuneita oikeudenkäyntikuluja ei voida määrätä korvattaviksi. Pääasioiden asianosaisten osalta asian käsittely yhteisöjen tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevien asioiden käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto)

on ratkaissut Landesarbeitsgericht Hamburgin 12.12.1995 tekemällään päätöksellä esittämät kysymykset seuraavasti:

1) Sellaiset kansalliset säännökset, joissa todetaan tasa-arvoperiaate, jonka mukaan pääasioissa kyseessä olevien olosuhteiden kaltaisissa olosuhteissa

kaikilla osa-aikaisilla työntekijöillä on oikeus kuulua takautuvasti ammatilliseen eläkejärjestelmään ja saada eläkettä tästä järjestelmästä, eivät ole ristiriidassa asiassa 43/75, Defrenne II, 8.4.1976 annetusta tuomiosta seuraavan sellaisen ajallisen rajoituksen kanssa, joka koskee mahdollisuutta vedota EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan (EY:n perustamissopimuksen 117—120 artikla on korvattu EY 136—143 artiklalla) välittömään oikeusvaikutukseen.

2) **Sillä seikalla, että asianomaisilla kansallisilla säännöksillä, joissa kielletään työntekijöiden kaikkinainen syrjintä sen perusteella, että he työskentelevät osa-aikaisesti, eikä heidän sukupuolensa perusteella, ei ole merkitystä ensimmäisen kysymyksen vastauksen kannalta.**

Schintgen Hirsch Ragnemalm

Julistettiin Luxemburgissa 10 päivänä helmikuuta 2000.

R. Grass

kirjaaja

J. C. Moitinho de Almeida

kuudennen jaoston puheenjohtaja